

ประวัติมนิราห์

กาลครั้งนั้น ยังมีพระยาเมืองพัทลุง กับพระมเหสี ได้ครองคู่กันมาหลายปี แต่ก็หาได้มีบุตรไว้สืบสกุลสักคน ทั้งพระสามี และมเหสี ได้ตกลงกันจตุรุษเพียร บันบานศาลกล่าว แต่เทวดา และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ขอให้ช่วยประทานบุตร ให้สักคน จะเป็นหญิงก็ได้ ชายก็ได้ ไว้เป็นทายาทสืบสกุลต่อไป

อยู่มาวันหนึ่งพระมเหสี บอกพระสามีว่ากำลังทรงมีพระครรภ์ พระสามีได้ฟัง ก็ดีพระทัยมาก ต่อมาเมื่อครบ กำหนดประสูติก็ได้ประสูติพระธิดา จึงได้ตั้งชื่อว่า ศรีมาลา เจริญวัยมาได้ประมาณ ๕ - ๖ เดือน ก็เริ่มรำ ทำมือ พลิกไปพลิกมา นางสนมที่เลี้ยง ก็เลยร้องเพลง หน่อย ๆ ๆ จนเคยชิน ตั้งแต่เล็กจนโตรำมาตลอด ถ้าหากวันใด ไม่ได้รำ ขำว่น้ำจะไม่ยอมเสกษณพระบิดาก็ร้อนใจ และละอายต่อไพร่ฟ้า ประชาชน ที่พระธิดาโตแล้วยังรำอยู่ช่นนั้น ไม่รู้จะทำอะไร ส่วนประชาชนก็พากันติฉินนินทาไม่ขาดหู เลยตัดสินใจให้ทหารนำไปลอยแพในทะเลแม่ศรีมาลาต้องทน ทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัส จนสลบนอนแน่นิ่งอยู่บนแพนั้น แพถูกคลื่นลมพัดพาไปตามกระแสน้ำตามยถากรรม จนกระทั่งไปติดอยู่กับโขดหิน ใกล้กับเกาะสีชัง

พ่อขุนศรีธธา ซึ่งต้องคดีการเมืองถูกนำไปกักไว้บนเกาะสีชัง พร้อมพวกพระยาต่างๆ ที่ต้องคดีเดียวกัน ถูกนำมากักขังรวมกัน เป็นนักโทษการเมือง บนเกาะแห่งนี้ ในวันนั้น พ่อขุนศรีธธา ได้ลงไปตักน้ำ เพื่อจะชำระร่างกาย บังเอิญมองไปในทะเลเห็นแพลำหนึ่งลอยมาติดอยู่ ที่โขดหินใกล้เกาะ และมีคนๆ หนึ่งนอนอยู่บนแพ พอจะแลเห็น ได้ถนัด ตนเองจะลงไปช่วยก็ไม่ได้เพราะน้ำบริเวณนั้นลึกมาก จึงไปบอกกับพระยาโถม่น้ำ ซึ่งเป็นผู้มีวิชาอาคม เดินบน น้ำได้ ให้ไปช่วย พระยาโถม่น้ำรับปากแล้ว ได้ลงมาดู เห็นเป็นดังที่ขุนศรีธธาพูดจริง จึงตัดสินใจเดินไปบนน้ำ ลากแพ เข้าหาฝั่งได้ แต่จะอย่างไร ผู้หญิงที่นอนอยู่ในแพยังสลบไสลไม่ได้สติ จึงได้เรียกบรรดาพวกพระยาทั้งหมด ให้มา ดูเผื่อจะมีผู้ใดมีปัญญาช่วยเหลือได้ ขณะนั้น พระยาลุยไฟซึ่งร่วมอยู่ในกลุ่มนั้นด้วย คิดว่าผู้หญิงคนนี้ คงไม่เป็น อะไรมาก คงเนื่องจากความหนาวเย็นนั่นเอง ที่ทำให้เธอไม่ได้สติ เมื่อคิดได้ดังนั้นจึงสั่งให้พวกพระยาทั้งหลาย ช่วยกันหาไม้พินมาก่อไฟสักกองใหญ่ แล้วพระยาลุยไฟก็อุ้มเอาร่างผู้หญิงคนนั้น เดินเข้าไปในกองไฟ ความหนาวที่ เกาะกุ่มนางอยู่เมื่อถูกความร้อนจากกองไฟ ก็เริ่มผ่อนคลายและรู้สึกตัวในเวลาต่อมา เมื่อเห็นว่าเธอปลอดภัยแล้ว จึงนำนางขึ้นไปยังที่พัก และให้ข้าวปลาอาหารแกนาง จนมีเรี่ยวแรงปกติขึ้น เมื่อมีเรี่ยวแรงดีแล้แม่ศรีมาลา ก็เริ่มรำอีก ทำให้พวกพระยาทั้งหลายพากันแปลกใจ พากันถามไถ่ไต่เรื่อง แม่ศรีมาลาจึงเล่าความเป็นมาทั้งหมดให้พวกพระยา ฟังพวกพระยาทั้งหมดต่างก็คิดกันว่า จะทำอย่างไรต่อไปดี พระยาคนหนึ่ง จึงเสนอให้พ่อขุนศรีธธา นำแม่ศรีมาลา ไปเลี้ยงเป็นบุตรบุญธรรม ส่วนเรื่องการร้ายรำของเธอ จะมอบให้พระยาเทพสิงหฺร ไปประชุมพระยาให้ช่วยกัน จัดการ ในเครื่องดนตรี และพระยาเทพสิงหฺร เป็นหัวหน้าคณะ

เมื่อทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปตามที่ตกลงกันแล้ว ก็ยังมีเหลืออีกอย่าง คือชื่อคนนี้ทุกคนช่วยกันคิดว่า จะตั้งชื่อคนนะ ว่าจะอย่างไร แม่ศรีมาลาได้ยินดังนั้นก็คิดขึ้นมาได้ว่า ตอนที่ลอยอยู่ในทะเล เธอได้ระลึกถึงชาติก่อนจึงไปตาพระยาทั้งหลายว่า ชื่อคนสมควรจะใช้ชื่อว่า "คนมะนิราห์" เพราะเมื่อชาติก่อนหนุเคยเกิดเป็นมนุษย์ครั้งนั้นหนุชื่อ มนิราห์ทุกคนพูดว่า จำชาติเกิดปางก่อนได้ด้วยหรือ แม่ศรีมาลาตอบว่า จำได้ทุกชาติ หนุเกิดมา ทั้งหมด ๑๒ ชาติ รวมทั้งชาติปัจจุบันด้วย เหล่าพระยาจึงว่าถ้าอย่างนั้นหนุช่วยเล่าเรื่องราวแต่ละชาติให้พวกเราฟังแม่ศรีมาลา รับคำ แล้วก็เริ่มเล่าเรื่องแต่ละชาติ ปางก่อนให้ฟัง ชาติเกิดทั้ง ๑๒ ชาติ มีดังนี้

- ชาติที่ ๑ เกิดเป็นผู้หญิง ชื่อ มโนราห์
 ชาติที่ ๒ เกิดเป็นผู้หญิง ชื่อ เมรี
 ชาติที่ ๓ เกิดเป็นผู้หญิง ชื่อ ทิพย์เกสร
 ชาติที่ ๔ เกิดเป็นผู้หญิง ชื่อ อัมพันธุ์
 ชาติที่ ๕ เกิดเป็นผู้หญิง ชื่อ รจนา
 ชาติที่ ๖ เกิดเป็นผู้ชาย ชื่อ จันทร์โครพ
 ชาติที่ ๗ เกิดเป็นผู้หญิง ชื่อ โมรา
 ชาติที่ ๘ เกิดเป็นผู้หญิง ชื่อ เกตุบุผา
 ชาติที่ ๙ เกิดเป็นผู้ชาย ชื่อ สังข์ศิลป์ชัย
 ชาติที่ ๑๐ เกิดเป็นผู้หญิง ชื่อ ยอพระกลืน
 ชาติที่ ๑๑ เกิดเป็นผู้ชาย ชื่อ ไกรทอง
 ชาติที่ ๑๒ เกิดเป็นผู้หญิง ชื่อ ศรีมาลา

ฉะนั้น การตั้งชื่อคณะ ขอดตั้งชื่อตามชื่อชาติที่หนึ่ง เพราะเป็นนักพ่อนรำ หนูเป็นพวกกินเครื่องมนุษย์ครึ่งสัตว์ จึงขอดตั้งชื่อคณะว่า "มโนราห์" พวกพระยาได้ฟังดังนั้น จึงตอบตกลง จึงได้ชื่อว่า มโนราห์ มาจนทุกวันนี้

ในฐานะพระยาเทพสิงหรบเห็นหน้าคณะและได้ตั้งคณะมโนราห์ขึ้น มโนราห์เรื่องนี้ จึงเรียกกันว่ามโนราห์เทพสิงหรบ กาลเวลาผ่านไปพอสมควร คณะมโนราห์เทพสิงหรบ ได้แสดงไปเรื่อยๆ จนข่าวลือไปทั่วสารทิศ จนทราบไปถึงพระยาพัทลุง พระบิดา ซึ่งรู้เพียงว่า มโนราห์เทพสิงหรบแสดงดีมาก จึงรับสั่งให้ทหารไปรับมาแสดงในพระราชวัง มโนราห์ก็มาแสดงตามคำเรียกร้อง พระยาเมืองพัทลุง ได้ทอดพระเนตรการแสดง ก็ทรงชื่นชมพอพระทัย

พอถึงฉากแม่ศรีมาลาออกมารำ เจ้าเมืองก็จำไม่ได้ว่าเป็น แม่ศรีมาลา เพราะแต่งกายในชุดมโนราห์ผิดแปลกไป มีรูปทรงน่ารักน่าเอ็นดูพร้อมทั้งมีเสน่ห์เย้ายวนใจ เมื่อแม่ศรีมาลาอยู่บนเตียงตั้ง(ที่นั่งไม่มีพนัก) สำหรับมโนราห์ซึ่งเมืองก็ลุดจากที่ประทับ เดินเข้าไปในโรงมโนราห์ ด้วยความเสนาหา แล้วได้จูมมือแม่ศรีมาลา พาไปยังตำหนัก และเข้าไปในห้องทรง ให้แม่ศรีมาลา เปลี่ยนเครื่องทรงชุดมโนราห์ออก แล้วร่วมสมสู่กับนาง แม่ศรีมาลาเห็นผิดก็เลยบอกความจริงว่า พระบิดาเจ้าหม่อมฉัน เป็นลูกของท่านนี่ ลูกที่ท่านลอยแพไป หม่อมฉันยังไม่ตาย แพ้ไปติดอยู่ที่เกาะสี่ซึ่งพวกพระยาทั้งหลายเขาเลี้ยงหม่อมฉันไว้ แล้วได้ตั้งคณะมโนราห์ขึ้น

เมื่อได้ฟังดังนั้น ก็ทรงโกรธมาก จึงรับสั่งให้นำแม่ศรีมาลาไปถ่วงน้ำ คณะมโนราห์ทั้งหมดก็ให้ทหารควบคุมตัวไว้ไม่ให้ออกนอกวิสัยส่วนแม่ศรีมาลา เมื่อทหารกำลังนำตัวเดินลงมาจากพระตำหนัก นางได้ขอร้องให้ทหารนำตัวไปพบคณะมโนราห์ และได้กล่าวอำลาครั้งสุดท้ายด้วยอาหารจึงทำตามความประสงค์ตัวแม่ศรีมาลาไปพบคณะมโนราห์ทุกคนเมื่อรู้เรื่องราวก็พากันเศร้าโศกเสียใจตามๆ กัน

แม่ศรีมาลา พูดกับคณะมโนราห์ว่า หนูหมดบุญที่จะเป็นมนุษย์แล้ว เพราะเกิดมาครบสิบสองชาติแล้ว ท่านทั้งหลายไม่ต้องเศร้าโศกเสียใจ เมื่อท่านคิดถึงหนู ขอให้จัดโรงมโนราห์ขึ้น แล้วให้รำสิบสองท่า ให้ครบสิบสองบท และเล่นสิบสองเรื่อง ตามชาติเกิดของหนู แล้วท่านจะได้สมหวัง หนูจะมากินกับมโนราห์ท่านนั้น สรุพบว่า แม่ศรีมาลาตาย เพราะถูกถ่วงน้ำ (ตายในน้ำ)

ประวัติโนราห์ ที่เล่ามานี้ นายสายได้รับถ่ายทอดมาจาก อาจารย์เจิม ผู้สอนรำโนราห์ให้ ท่านบอกว่าจำมาได้เพียงแค่นี้ จะมีท่านเฒ่าประวัติ มากกว่านี้ ท่านก็มีอาจทราบได้ จึงเล่าสู่กันฟัง

องค์ประกอบหลักของการแสดง

๑. การรำ โนราแต่ละตัวต้องรำอวดความชำนาญและความสามารถเฉพาะตน โดยการรำผสมท่าต่างๆ เข้าด้วยกันอย่างต่อเนื่องกลมกลืน แต่ละท่ามีความถูกต้องตามแบบฉบับ มีความคล่องแคล่วชำนาญที่จะเปลี่ยนลีลาให้เข้ากับจังหวะดนตรี และต้องรำให้สวยงามอ่อนช้อยหรือกระฉับกระฉ่างเหมาะแก่กรณี บางคนอาจอวดความสามารถในเชิงรำเฉพาะด้าน เช่น การเล่นแขน การทำให้ตัวอ่อน การรำท่าพลิกแพลง เป็นต้น
๒. การร้อง โนราแต่ละตัวจะต้องอวดลีลาการร้องขับบทกลอนในลักษณะต่างๆ เช่น เสียงไพเราะดังชัดเจน จังหวะการร้องขับถูกต้องเร้าใจ มีปฏิภาณในการคิดกลอนรวดเร็ว ได้เนื้อหาดี สัมผัสดี มีความสามารถในการร้องโต้ตอบ แก่คำอย่างฉับพลันและคมคาย เป็นต้น
๓. การทำบท เป็นการอวดความสามารถในการตีความหมายของบทร้องเป็นทำรำ ให้คำร้องและท่ารำสัมพันธ์กันต้องดีทำให้พิสดารหลากหลายและครบถ้วน ตามคำร้องทุกถ้อยคำต้องขับบทร้องและตีทำรำให้ประสมกลมกลืนกับจังหวะและลีลาของดนตรีอย่างเหมาะสมยิ่ง การทำบทจึงเป็นศิลปะสุดยอดของโนรา
๔. การรำเฉพาะอย่าง นอกจากโนราแต่ละคนจะต้องมีความสามารถในการรำ การร้อง และการทำบท ดังกล่าวแล้วยังต้องฝึกการรำเฉพาะอย่างให้เกิดความชำนาญเป็นพิเศษด้วยซึ่งการรำเฉพาะอย่างนี้ อาจใช้แสดงเฉพาะโอกาส เช่น รำในพิธีไหว้ครู หรือพิธีแต่งพอกผูกผ้าใหญ่ บางอย่างใช้รำเฉพาะเมื่อมีการประชัน บางอย่างใช้ในโอกาสรำลงครูหรือโรงครู หรือรำแก้บน เป็นต้น การรำเฉพาะอย่าง มีดังนี้
 ๑. รำบทครูสอน ๖. รำขอเทริด
 ๒. รำบทปฐม ๗. รำเขียนพรายและเหยียบลูกนาว(เหยียบมะนาว)
 ๓. รำเพลงทับเพลงโทน ๘. รำแทงเข้
 ๔. รำเพลงปี่ ๙. รำคล้องหงส์
 ๕. รำเพลงโค ๑๐. รำทลีสองหรือรำลีสองบท
๕. การเล่นเป็นเรื่อง โดยปกติโนราไม่เน้นการเล่นเป็นเรื่อง แต่ถ้ามีเวลาแสดงมากพอหลังจากการอวดการรำ การร้องและการทำบทแล้ว อาจแถมการเล่นเป็นเรื่องให้ดู เพื่อความสนุกสนาน โดยเลือกรื่องที่รู้ดีกันแล้ว บางตอนมาแสดงเลือกเอาแต่ตอนที่ต้องใช้ตัวแสดงน้อย ๆ (๒-๓ คน) ไม่เน้นที่การแต่งตัวตามเรื่อง มักแต่งตามที่แต่งรำอยู่แล้ว แล้วสมมติเอาว่าใครเป็นใคร แต่จะเน้นการตลกและการขับบทกลอนแบบโนราให้ได้ เนื้อหาตามท้องเรื่อง

โนราลงแข่ง (ประชันโรง)

การแข่งขันโนรา หรือ มโนราประชันโรง เพื่อจะพิสูจน์ว่าใครเล่นหรือรำดีกว่า มีศิลปะในการรำเป็นอย่างไร การว่ามุตโต (กลอนสด) ดีกว่ากัน ถ้าโรงไหนดีกว่าโรงนั้นก็จะมีคนดูมาก และเป็นผู้ชนะ การแข่งขันโนรานี้มีพิธีที่คณะโนราต้องทำมาก กลางคืนก่อนแข่งมีการไหว้ครูเชิญครู แล้วเอาเทริดผูกไว้ที่เพดานโรง เอาหมาก ๓ คำ และจุดเทียนตามเอาไว้ จากนั้นหมอก็ทำพิธีปิดตู (ประตู) กั้นตู (ประตู) โดยชักสายสิญจน์กันไว้ หมอและคณะจะไม่นอน

กันทั้งคืน หมอทำพิธีประพรมน้ำมันตีไปเรื่อย (หมอประจำโรงต้องจ้างเป็นพิเศษไปกับคณะ สมัยก่อนเมื่อมีการแข่งครั้งหนึ่งหมอจะได้รับค่าจ้าง ๑ เหรียญ หรือ ๕๐ เปี้ย)

การเอาเทริดผูกไว้ที่เพดานเพื่อที่จะเสี่ยงทายเอาเคล็ด คือ ให้หันเทริดเวียน ๓ ที แล้วคอยดูว่าเมื่อหยุดเทริดจะหันหน้าไปทางไหน ถ้าเทรอดหันหน้าไปทางคู่แข่งมีหมายความว่ารุ่งเช้าจะแข่งชนะ ถ้าเทริดหันไปทางอื่นหมายความว่าแพ้ เมื่อถึงเวลาแข่งก็มีการรำอย่างธรรมดา คือ ออกนางรำทุกคน ประมาณ ๔-๕ คน แล้วก็ถึงตัวมโนราใหญ่ (นายโรง) นายโรงจะออกมารำ แต่ยังไม่สวมเทริดแล้วหมอก็จะนำหน้าลงมาจากรองเพื่อทำพิธีเวียนโรงเป็นทักษิณาวัด ๓ รอบ (ขณะเวียนโรงดนตรีเชิด) หมอถือน้ำมันตีนำหน้า มโนราใหญ่เดินตามหลัง การเวียนโรงทำเพื่อโปรดสัตว์ ผึ้งเมตตา มีเมตตา กรุณา มูทิตา อุเบกขา สพเพ สตตา กรุณา อุเบกขา มูทิตา สพเพ สตตา สุขี โหนตุ ผึ้งเมตตา แก่ผู้ดูและสรรพสัตว์ทั้งหลายให้อยู่เย็นเป็นสุข แล้วก็กลับขึ้นโรงตามเดิม

พิธีกรรม

โนราโรงครู

โนราโรงครูมี ๒ ชนิด คือ

๑. **โรงครูใหญ่** หมายถึงการรำโนราโรงครูอย่างเต็มรูปแบบ ซึ่งจะต้องกระทำต่อเนื่องกัน ๓ วัน ๓ คืน จึงจะจบพิธี โดยจะเริ่มในวันพุธ ไปสิ้นสุดในวันศุกร์ และจะต้องกระทำเป็นประจำทุกปี หรือทุกสามปี ทุกห้าปี ซึ่งต้องใช้เวลาเตรียมการกันนานและใช้ทุนทรัพย์สูง จึงเป็นการยากที่จะทำได้
๒. **โรงครูเล็ก** หมายถึงการรำโรงครูอย่างย่อ คือใช้เวลาเพียง ๑ วันกับ ๑ คืน โดยปกติจะเริ่มในตอนเย็นวันพุธแล้วไปสิ้นสุดในวันพฤหัสบดี ซึ่งการรำโรงครูไม่ว่าจะเป็นโรงครูใหญ่หรือโรงครูเล็กก็มีวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน ซึ่งขึ้นอยู่กับสภาวะการณ์และความพร้อม การรำโรงครูเล็ก เรียกอีกอย่าง คือ " การค้าครู "

โนราโรงครูท่าแค

การจัดพิธีกรรมโนราโรงครูวัดท่าแค เริ่มตั้งแต่การไหว้พระภูมิโรงพิธีพระ แล้วเข้าโรงในวันแรกซึ่งเป็นวันพุธตอนเย็น จากนั้นจึงทำพิธีเบิกโรง ลงโรง กาศครู เชิญครู กราบครู โนราใหญ่รำถวายครู จับบทตั้งเมือง การรำทั่วไป วันที่สองซึ่งเป็นวันพฤหัสบดีถือเป็นพิธีใหญ่ เริ่มตั้งแต่ ลงโรง กาศโรง เชิญครู เอาผ้าห่มต้นโพธิ์ที่เชื่อกันว่าเป็นที่เผาศพ และฝังกระดูกของขุนศรีศรัทธา เช่น ไหว้ครูหมอตายายโนราทั่วไป รำถวายครู การรำสอดเครื่องสอดกำไล ทำพิธีตัดจุก ทำพิธีครอบเทริด หรือผูกผ้าใหญ่ พิธีแก้บนด้วยการรำถวายครูและออกพราน พิธีผูกผ้าปล่อย การรำทั่วไปในเวลากลางคืน ส่วนวันที่สาม เริ่มตั้งแต่ลงโรง กาศครู เชิญครู การรำทั่วไป รำบทสิบสองเพลง สิบสองบท เขยิบเสน ตัดผมผีซ้อ รำบทคล้องหงส์ รำบทแทงเข้ เป็นอันเสร็จพิธี

เครื่องแต่งกายมโนราห์

๑. เทริด เป็นเครื่องประดับศีรษะของตัวนายโรงหรือโนราใหญ่หรือตัวยืนเครื่อง (โบราณไม่นิยมให้นางรำใช้) ทำเป็นรูปมงกุฏ อย่างเตี้ย มีกรอบหน้า มีด้ายมงคลประกอบ

๒. เครื่องรูปปิด เครื่องรูปปิดจะร้อยด้วยลูกปัดสีเป็นลายมีดอกดวง ใช้สำหรับสวมลำตัวท่อนบนแทนเสื้อ ประกอบด้วยชั้นสำคัญ ๕ ชั้น คือ ป่า สำหรับสวมทับบนป่าชาย-ขวา รวม ๒ ชั้น

ปังกอ สำหรับสวมห้อยคอหน้า-หลังคล้ายกรองคอหน้า-หลัง รวม ๒ ชั้น

พานอก ร้อยลูกปัดเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ใช้พันรอบตัวตรงระดับอก บางถิ่นเรียกว่า"พานโครง" บางถิ่นเรียกว่า"รอบอก"

เครื่องลูกปัดดังกล่าวนี้ใช้เหมือนกันทั้งตัวยืนเครื่องและตัวนาง(รำ) แต่มีช่วงหนึ่งที่คณะชาตรีในมณฑล นครศรีธรรมราชใช้อันทรธนู ชับทรวง (ทับทรวง) ปีกแห่ง แทนเครื่องลูกปัดสำหรับตัวยืนเครื่อง

๓. ปีกนกแอ่น หรือ ปีกหงษ์ มักทำด้วยแผ่นเงินเป็นรูปคล้ายนกนางแอ่นกำลังกางปีก ใช้สำหรับโนราใหญ่หรือตัวยืนเครื่อง สวมติดกับสังวาลอยู่ระดับเหนือสะเอวด้านซ้ายและขวา คล้ายตาบทิศของละคร

๔. ซับทรวง หรือ ทับทรวง หรือ ตาบ สำหรับสวมห้อยไว้ตรงทรวงอก นิยมทำด้วยแผ่นเงินเป็นรูปคล้ายขนมเปียกปูน สลักเป็นลวดลายและอาจฝังเพชรพลอยเป็นดอกดวงหรืออาจร้อยด้วยไหมมัดดิเฉพาะตัวโนราใหญ่หรือตัวยืนเครื่อง ตัวนางไม่ใช่ซับทรวง

๕. ปีก หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า หาง หรือ หางหงส์ นิยมทำด้วยเขาควางหรือโลหะเป็นรูปคล้ายปีกนก ๑ คู่ ซ้าย-ขวา ประกอบกัน ปลายปีกเชิดงอนขึ้นและผูกรวมกันไว้มีพู่ทำด้วยด้ายสีติด ไว้เหนือปลายปีกใช้ลูกลัดร้อยห้อยเป็นดอกดวงรายตลอดทั้งข้างซ้ายและขวาให้ดูคล้ายขนของนก ใช้สำหรับสวมคาดทับผ้านุ่งตรงระดับสะเอวโดยปลายปีกยื่นไปด้านหลัง คล้ายหางกิ้งกือ

๖. ผ้านุ่ง เป็นผ้ายาวสี่เหลี่ยมผืนผ้า นุ่งทับชายแล้วรั้งไปเหนือไว้ข้างหลังโดยปลายชายให้ห้อยลงเช่นเดียวกับหางกระเบน เรียกปลายชายที่พับแล้วห้อยลงนี้ว่า "หางหงส์"(แต่ชาวบ้านส่วนมากเรียกว่า หางหงส์) การนุ่งผ้าของโนราจะรั้งสูง และรัดรูปแน่นกว่านุ่งโจมกระเบน

๗. หน้าเพลา เหน็บเพลา หนีบเพลา ก็ว่า คือสนับเพลาสำหรับสวมแล้วนุ่งผ้าทับ ปลายขาใช้ลูกปัดร้อยทับหรือร้อย ทาบทำเป็นลวดลายดอกดวง เช่น ลายกรวยเชิง รักร้อย

๘. ผ้าห้อย คือ ผ้าสีต่างๆ ที่คาดห้อยคล้ายชายแครงแต่อาจมีมากกว่า โดยปกติจะใช้ผ้าที่โปร่งผ้าบางสีสด แต่ละผืน จะเหน็บห้อยลงทั้งด้านซ้ายและด้านขวาของหน้าผ้า

๙. หน้าผ้า ลักษณะเดียวกับชายไหว ถ้าเป็นของโนราใหญ่หรือนายโรงมักทำด้วยผ้าแล้วร้อยลูกปัด **ทวยฮิ้น** ที่ทำเป็นผ้า ๓ แถบคล้ายชายไหวล้อมด้วยชายแครงก็มี ถ้าเป็นของนางรำ อาจใช้ผ้าพื้นสีต่างๆ สำหรับคาดห้อย เช่นเดียวกับชายไหว

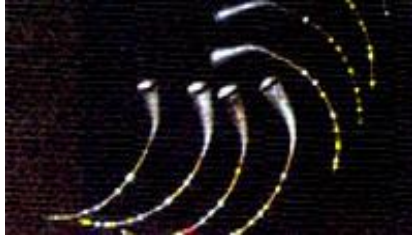
๑๐. กำไลต้นแขนและปลายแขน กำไลสวมต้นแขน เพื่อขบรัดกล้ามเนื้อให้ดูทะมัดทะแมงและเพิ่มให้สง่างาม ยิ่งขึ้น

๑๑. กำไล กำไลของโนรามักทำด้วยทองเหลือง ทำเป็นวงแหวน ใช้สวมมือและเท้าข้างละหลายๆ วง เช่นแต่ละข้าง อาจสวม ๕-๑๐ วงซ้อนกัน เพื่อเวลาปรับเปลี่ยนท่าจะได้มีเสียงดังเป็นจังหวะเร้าใจยิ่งขึ้น

๑๒. **เล็บ** เป็นเครื่องสวมนิ้วมือให้โค้งงอคล้ายเล็บกินนร กินรี ทำด้วยทอง เหลืองหรือเงาจต่อปลายด้วยหวายที่มีลูกปัดร้อยสอดสีไว้พองาม นิยมสวมมือละ ๔ นิ้ว (ยกเว้นหัวแม่มือ)

เครื่องแต่งกายโนราตามรายการที่ (๑) ถึง (๑๒) รวมเรียกว่า "เครื่องใหญ่" เป็นเครื่องแต่งกายของตัวยืนเครื่องหรือโนราใหญ่ ส่วนเครื่องแต่งกายของตัวนางหรือนางรำเรียกว่า "เครื่องนาง" จะตัดเครื่องแต่งกายออก ๔ อย่างคือ เทร็ด (ใช้ผ้าแถบสีสหรือผ้าเช็ดหน้าคาดรัดแทน) กำไลต้นแขน ชับทรและปีกนกอ่อน (ปัจจุบันนางรำทุกคนนิยมสวมเทริดด้วย)

๑๓. **หน้าพราน** เป็นหน้ากากสำหรับตัว "พราน" ซึ่งเป็นตัวตลก ใช้ไม้แกะเป็นรูปใบไม้มีส่วนที่เป็นคาง ทำจมูกยื่นยาวปลายจมูกงุ้มเล็กน้อย เจาะรูตรงส่วนที่เป็นตาดำ ให้ผู้สวมมองเห็นได้ถนัด ทาสีแดงทั้งหมด เว้นแต่ส่วนที่เป็นฟันทำด้วยโลหะสีขาว หรือทาสีขาว หรืออาจใช้ม้วนฟัน (มีเฉพาะฟันบน) ส่วนบนต่อจากหน้าผากใช้ขนเป็ดหรือขนสัตว์ขาวติดทาบไว้ต่างผมหงอก

๑๔. **หน้าทาสี** เป็นหน้ากากของตัวตลกหญิง ทำเป็นหน้าผู้หญิง มักทาสีขาวหรือสีเนื้อ

เครื่องดนตรีมโนราห์

เครื่องดนตรีของโนรา ส่วนใหญ่เป็นเครื่อง ตีให้จังหวะ

๑. **ทับ** (โทนหรือทับโนรา) เป็นคู่ เสียงต่างกันเล็กน้อย ใช้คนตีเพียงคนเดียว เป็นเครื่องตีที่สำคัญที่สุด เพราะทำหน้าที่คุมจังหวะและเป็นตัวนำในการเปลี่ยนจังหวะทำนอง (แต่จะต้องเปลี่ยนตามผู้รำ ไม่ใช่ผู้รำ เปลี่ยน จังหวะลีลาตามดนตรี ผู้ทำหน้าที่ตีทับจึงต้องนั่งให้มอง เห็นผู้รำตลอดเวลา และต้องรู้เชิง ของผู้รำ)

๒. **กลอง** เป็นกลองทัดขนาดเล็ก (โตกว่ากลองของหนังตะลุงเล็กน้อย) ๑ ใบทำหน้าที่เสริมเน้นจังหวะและล้อเสียงทับ

๓. **ปี่** เป็นเครื่องเป่าเพียงชิ้นเดียวของวง นิยมใช้ปี่ใน หรือ บางคณะอาจใช้ปี่นอก ใช้เพียง ๑ เล้า ปี่มีวิธีเป่าที่คล้ายคลึงกับขลุ่ย ปี่มี ๗ รู แต่สามารถกำเนิดเสียงได้ ถึง ๒๑ เสียงซึ่งคล้ายคลึงกับเสียงพุด มากที่สุด

๔. **โหม่ง** คือ ฆ้องคู่ เสียงต่างกันที่เสียงแหลม เรียกว่า "เสียงโหม่ง" ที่เสียงทุ้ม เรียกว่า "เสียงหม่ง" หรือ บางครั้งอาจจะเรียกว่าลูกเอกและลูก ทุ้มซึ่งมีเสียงแตกต่างกันเป็น คู่แปดแต่ดั้งเดิมแล้วจะใช้คู่ห้า

๕. ฉิ่ง หล่อด้วยโลหะหนารูปฝาชีมีรูตรงกลางสำหรับร้อยเชือก สำหรับนึ่งมี ๒ อัน เรียกว่า คู่เป็นเครื่องตีเสริมแต่จะเน้นจังหวะ ซึ่งการตีจะแตกต่างกับการตีฉิ่ง ในการกำกับจังหวะของดนตรีไทย

๖. แตรระ หรือ แกระ คือ กรับ มี ทั้งกรับอันเดียวที่ใช้ตีกระทบกับรางโหม่ง หรือกรับคู่ และมีที่ร้อยเป็นพวงอย่าง กรับพวง หรือใช้เรียวไม้หรือลวด เหล็กหลาย ๆ อันมัดเข้าด้วยกันตีให้ปลายกระทบกัน

การรำโนราห์

ท่ารำ

ท่ารำของโนราไม่มีกฎเกณฑ์ตายตัวว่าทุกคนหรือทุกคนจะต้องรำเหมือนกัน เพราะการรำโนรา คนรำจะบังคับเครื่องดนตรีหมายถึง คนรำจะรำไปอย่างไรก็ได้แล้วแต่ลีลา หรือความถนัดของแต่ละคน เครื่องดนตรีจะบรรเลงตามท่ารำ เมื่อผู้รำจะเปลี่ยนท่ารำท่าหนึ่งไปยังอีกท่าหนึ่ง เครื่องดนตรีจะต้องสามารถเปลี่ยนเพลงได้ตามคนรำ ความจริงแล้วท่ารำที่มีมาแต่กำเนิดนี้มีแบบแผนแน่นอน โดยเฉพาะอย่างยิ่งท่ารำในบทครูสอนสอนรำ และบทประพันธ์ที่ได้รับการถ่ายทอดมาเป็นช่วง ทำให้ท่ารำที่เป็นแบบแผนดั้งเดิมเปลี่ยนแปลงไป เพราะหากจะประมวลท่ารำของโนราแล้ว จะเห็นว่าเป็นการรำที่ท่าตามบทที่ร้องแต่ละบทหรือท่ารำจากบทเรื่องหนึ่งที่เป็นประเด็นหนึ่งที่ทำให้ท่ารำเปลี่ยนแปลงและแตกต่างกันออกไป เพราะท่ารำที่ต่อกันนั้นขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้รำว่าบทย่างนี้จะดีท่าอย่างไหนที่สอนข้าจะแน่นอนว่าเป็นแบบแผนมาแต่เดิมอันเป็นที่ยอมรับของผู้รำโนราจะต้องมีพื้นฐานเบื้องต้น ดังนี้

การทรงตัวของผู้รำ ผู้ที่จะรำโนราได้สวยงามและมีส่วนถูกต้องอยู่มากนั้น จะต้องมีความรู้พื้นฐานการทรงตัว ดังนี้

- ช่วงลำตัว จะต้องแอ่นอกอยู่เสมอ หลังจะต้องแอ่นและลำตัวยื่นไปข้างหน้าท่าไหน หลังจะต้องมีพื้นฐานการวางตัวแบบนี้เสมอ
- ช่วงวงหน้า วงหน้าหมายถึงส่วนลำคอจนถึงศีรษะ จะต้องเชิดหน้าหรือหงายขึ้นเล็กน้อยในขณะรำ
- การย่อตัว การย่อตัวเป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง การรำโนรานั้นลำตัวหรือทุกส่วนจะต้องย่อลงเล็กน้อย นอกจากย่อลำตัวแล้วเข่าก็ต้องย่อลงด้วย
- ส่วนก้น จะต้องงอนเล็กน้อย ช่วงสะเอวจะต้องหัก จึงจะทำให้แลดูแล้วสวยงาม

การเคลื่อนไหว นับว่าเป็นสิ่งจำเป็นอีกอย่าง เพราะการรำโนราจะดีได้นั้น ในขณะที่เคลื่อนไหวลำตัว หรือจะเคลื่อนไหวส่วนใดส่วนหนึ่งก็ดี เช่น การเดินรำ ถ้าหากส่วนเท้าเคลื่อนไหว ช่วงลำตัวจะต้องนิ่ง ส่วนบนมือและวงหน้าจะไปตามลีลาท่ารำ ท่ารำโนราที่ถือว่าเป็นแม่ท่ามาแต่เดิมนั้นคือ " ท่าสิบสอง "

ท่าสิบสอง โนราแต่ละคนแต่ละคณะอาจจะมีท่ารำไม่เหมือนกัน ซึ่งอาจจะได้รับการสอนถ่ายทอดมาไม่เหมือนกัน (ตามที่ได้กล่าวมาแล้วบางตำนานบอกว่ามีท่ากนก ท่าเครือวัลย์ ท่าฉกน้อย ท่าแมงมุมชกโย ท่าเขาตองตานานอกกว่า มีท่ายืนประนมมือ ท่าจับไม้ข้าง ท่าจับไม้เพียงสะเอว ท่าจับไม้เพียงบ่า ท่าจับไม้ข้างหลัง ท่าจับไม้เสมอหน้า อย่างไรก็ตามมีการตั้งข้อสันนิษฐานกันว่าท่าพื้นฐานของโนรานั้นจะมีมากกว่านี้ สืบเกิดได้จากท่าพื้นฐานในบทประณม ซึ่งถือกันว่าเป็นแม่บทของโนรา จึงไม่สามารถระบุลงไปได้ว่าท่ารำพื้นฐานมีท่าอะไรบ้าง

ท่ารำบทครูสอน เป็นท่าประกอบคำสอนของครูโนรา เช่นสอนให้ตั้งวงแขน เยื้องขาหรือเท้า สอนให้รู้จักสวมเทริด สอนให้รู้จักนุ่งผ้าแบบโนราในบทครูสอนนี้นับเป็นท่าเบื้องต้นที่สอนให้รู้จักการแต่งกายและขั้นตอนท่าประกอบ การแต่งกาย เช่น

- ท่าเสด็จกรต่อง่า เป็นการสอนให้รู้จักการกรายแขน หรือยื่นมือรำนั่นเอง
- ท่าครูสอนให้ผูกผ้า เป็นการสอนให้นุ่งผ้าแบบโนรา เวลานุ่งนั้นต้องมีเชือกคอดผูกสะเอวด้วย
- ท่าสอนให้ทรงกำไล คือสอนให้ผู้ที่เริ่มฝึกรำโนรา รู้จักสวมกำไลทั้งมือซ้ายและมือขวา
- ท่าสอนให้ครอบเทริดน้อย คือสอนให้รู้จักสวมเทริด การครอบเทริดน้อยนั้นจะเปรียบแล้วก็เหมือนกับการบวช

สามเนร ส่วนการครอบเทริดใหญ่หรือพิธีครอบครุเปรียบเหมือนการอุปสมบทซึ่งถ้าครอบเทริดน้อยจะไม่มีพิธีต้องอะไรมากนัก

- ทำจับสร้อยพวงมาลัย คือทำที่สอนให้รู้จักเอามือทำเป็นพวงดอกไม้หรือช่อดอกไม้
- ทำเสด็จเยื้องข้างซ้าย-ขวา ทั้งสองทำนี้เป็นทำที่สอนให้รู้จักการกราชยาทั้งข้างซ้ายและข้างขวา
- ทำถีบพนัก คือทำรำที่เอาเท้าข้างหนึ่งถีบพนัก (ที่สำหรับนั่งรำ) แล้วเอามือรำ

ทำรำยั่วทับ หรือ รำเพลงทับ เป็นการรำหยอกล้อกันระหว่างคนตีทับกับคนรำ โดยคนรำจะรำยั่วให้คนตีทับหลงใหลในทำรำ เป็นทำรำที่แอบแฝงไว้ด้วยความสนุกสนานและตื้นเต้น โดยผู้รำจะใช้ทำรำที่พิสดาร เช่น ท่าม้วนหน้า ม้วนหลัง ท่าหกคะเมนตีลังกา ซึ่งก็แล้วแต่ความสามารถของผู้รำที่จะประดิษฐ์ทำรำขึ้นมา เพราะทำรำไม่ได้ตายตัวแน่นอน เครื่องดนตรีจะเน้นเสียงทับเป็นสำคัญ

ทำรำรับเทริด หรือ รำขอเทริด เป็นการรำเพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดและการรำรับเทริดนิยมรำหลังจากมีการรำเขียนพรายหรือรำเหยียบลูกมะนาวเสร็จแล้ว เพราะการรำเขียนพรายหรือรำเหยียบลูกมะนาวเป็นการรำที่ต้องใช้คาถาอาคม ผู้ชมจะชมด้วยความตื่นตะลึงและอารมณ์เครียดตลอดเวลาที่ชม แต่การรำขอเทริดเป็นการรำสนุก ๆ หยอกล้อกันระหว่างคนถือเทริดหรือตัวตลกกับคนขอเทริดคือโนราใหญ่ที่ต้องรำด้วยลีลาท่าที่สวยงาม นอกจากมีทำรำแล้ว ยังมีคำพูดสอดแทรกโต้ตอบกันด้วย การรำขอเทริดนี้ตัวตลกจะเดินรำถือเทริดออกมาก่อน แล้วคนขอจะรำตามหลังออกมาโดยคนขอยังไม่ได้สวมเทริด การรำขอเทริดจะใช้เวลารำประมาณ ๓๐-๔๕ นาที

สรุปทำรำโนรา

ทำรำของโนราที่เป็นหลัก ๆ นั้นเมื่อแกะออกมารวมประมาณ ๘๓ ทำรำ ดังนี้

ทำประถม (ปฐม)

๑. ตั้งต้นเป็นประถม	๒. ถัดมาพระพรหมสี่หน้า
๓. สอดสร้อยห้อยเป็นพวงมาลา	๔. เวโหนโยนซ้ำ
๕. ให้น้องนอน	๖. พิสมัยร่วมเรียง
๗. เคียงหมอน	๘. ทำต่างกัน
๙. หันเป็นมอ	๑๐. มรคาแขกเต้าบินเข้ารัง
๑๑. กระจายชมจันทร์	๑๒. จันทร์ทรงกลด
๑๓. พระรถโยนสาส์น	๑๔. มารกลับหลัง
๑๕. ชูชายนาดกรายเข้าวัง	๑๖. กิन्नรร้อนรำ
๑๗. เข้ามาเปรียบท่า	๑๘. พระรามาน้าวศิลป์
๑๙. มัจฉาล่องวาริน	๒๐. หลงไหลไปลื่นงามโสภา
๒๑. โตเล่นหาง	๒๒. กวางโยนตัว
๒๓. รำยั่วเอแป้งผัดหน้า	๒๔. หงส์ทองลอยล่อง
๒๕. เหราเล่นน้ำ	๒๖. กวางเดินดง
๒๗. สุริวงศ์ทรงศักดิ์	๒๘. ช้างสารหวานหญ้า

๒๙. คูสาวน่ารัก
 ๓๑. ขี้หนอนพ้อนฝูง
 ๓๓. ขัดจางหยางนางรำทั้งสองศรี
 ๓๕. ซักสี่ซอสสามสายย้ายเพลงรำ
 ๓๗. จิ้นสาวไส้
 ๓๙. เมฆลาล่อแก้ว
 ๔๑. เพลงรำแต่ก่อนครูสอนมา

๓๐. พระลักษณ์แผลงศรจรรลี
 ๓๒. ยุงพ้อนหาง
 ๓๔. นั่งลงให้ได้ที
 ๓๖. กระบี่ตีท่า
 ๓๘. ชะนีร้ายไม้
 ๔๐. ซักลำน้า

ทำสิบสอง

๔๒. พนมมือ
 ๔๔. จีบขวาตึงเทียมบ่า
 ๔๖. จีบขวาเพียงเอว
 ๔๘. จีบขวาไว้หลัง
 ๕๐. จีบขวาเพียงบ่า
 ๕๒. จีบขวาเสมอหน้า

๔๓. จีบซ้ายตึงเทียมบ่า
 ๔๕. จีบซ้ายเพียงเอว
 ๔๗. จีบซ้ายไว้หลัง
 ๔๙. จีบซ้ายเพียงบ่า
 ๕๑. จีบซ้ายเสมอหน้า
 ๕๓. เขาควาย

บทครูสอน

๕๔. ครูเอยครูสอน
 ๕๖. ต่อง่า
 ๕๘. ทรงกำไล
 ๖๐. จับสร้อยพวงมาลัย
 ๖๒. เสต็องเยื้องข้างซ้าย
 ๖๔. เสต็องเยื้องข้างขวา
 ๖๖. ตีนลับพนัก
 ๖๘. หาไหนจะได้เสมือนน้อง

๕๕. เสต็องกร
 ๕๗. ผูกผ้า
 ๕๙. ครอบเทริดน้อย
 ๖๑. ทรงกำไลซ้ายขวา
 ๖๓. ตีค่าได้ห้าพารา
 ๖๕. ตีค่าได้ห้าตำลึงทอง
 ๖๗. มือซึกแสงทอง
 ๖๙. ทำนองพระเทวดา

บทสอนรำ

๗๐. สอนเจ้าเอย
 ๗๒. รำเทียใบ
 ๗๔. รำเทียมพก
 ๗๖. ยกเป็นแพนผาหลา
 ๗๘. เรียกช่อระย้าพวงดอกไม้
 ๘๐. วาดไว้ให้เสมือนรูปเขียน
 ๘๒. พระพุทธเจ้าห้ามมาร

๗๑. สอนรำ
 ๗๓. ปลดปลงลงมา
 ๗๕. วาดไว้ฝ้ายอก
 ๗๗. ยกสูงเสมอหน้า
 ๗๙. โคมเวียน
 ๘๑. กระเชียนปาดตาล
 ๘๓. พระรามจะข้ามสมุทร\

ทำรำเฉพาะอย่าง

รำทำสิบสอง

คำกลอนสำหรับรำทำสิบสอง

(นายหืด บุญหนูกลับ ผู้แต่ง)

ทำที่หนึ่งประนมมือขึ้นตรงหน้า
 ไหว้พ่อแม่ที่มาอย่าเย้ยสรวล
 ทำที่สองจีบไว้ข้างอย่างกระบวน
 ที่สามเลื่อนเปลี่ยนมือขวาซัดทำรำ
 ทำทำสี่จีบไว้ข้างวางเพียงเอว
 เปลี่ยนมือเร็วทำที่ห้าดูน่าขำ
 ทำที่หกจีบไว้หลังตั้งประจำ
 เปลี่ยนมือรำทำที่เจ็ดขึ้นให้เด็ดดี
 ทำที่แปดจีบไว้ข้างวางเพียงบ่า
 เปลี่ยนมือขวาซัดไว้ให้เข้าที่
 สี่สิบจีบขึ้นเหมอ (เสมอ) หน้าให้ท่าพอดี
 สิบเอ็ดมีเปลี่ยนมือรำทำตามครู
 ทำสิบสองเขาควายซัดให้เป็นวง
 จุดประสงค์เครื่องหมายไว้เพียงหู
 รำทำสิบสองให้พี่น้องดู
 ได้ทำตามครูสอนแต่ก่อนกาล
 แล้วรำท่าแม่ลายขยายท่า
 ตามโนราแบบศิลป์ในถิ่นฐาน
 ได้รำตามครูสอนแต่ก่อนกาล
 แบบโบราณศิลป์ใช้ปกษิตไทย

ท่าที่หนึ่ง

ท่าที่สอง

ท่าที่สาม

ท่าที่สี่ ท่าที่ห้า

ท่าที่หก

ท่าที่เจ็ด

ท่าที่แปด

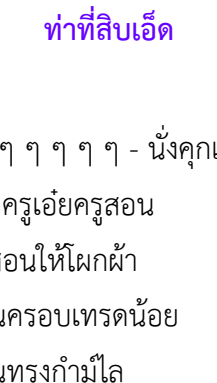

ท่าที่เก้า

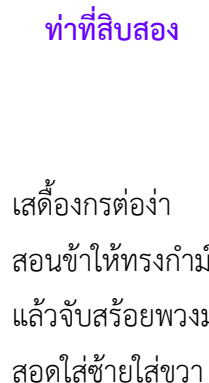

ท่าที่สิบ

ท่าที่สิบเอ็ด

ท่าที่สิบสอง

รำท่าครูสอน

อ้อ ๆ ๆ ๆ ๆ - นั่งคุกเข่ารำ

ครูเอ๋ยครูสอน

ครูสอนให้โผกผ้า

สอนครอบเทรตน้อย

สอนทรงกำมัลไล

เสด็จกรต่อง่า

สอนข้าให้ทรงกำมัลไล

แล้วจับสร้อยพวงมาลัย

สอดใส่ซ้ายใส่ขวา

เสด็จเยื้องข้างซ้าย
เสด็จเยื้องข้างขวา
ตีนถีบพนัก
หาไหนให้ได้เสมือนน้อง
อ้อ ๆ ๆ ๆ ... คนตรีรับ

ตีค่าได้ห้าพารา
ตีค่าได้ห้าตำลึงทอง
ส่วนมือซีกเอาแสงทอง
ทำนองพระเทวดา

ครูเอยครูสอน

เสด็จกรต่อง่า

ครูสอนให้ผูกผ้า

สอนซ้ำให้ทรงกำไล

ครูสอนให้ครอบเทริดน้อย

แล้วจับสร้อยพวงมาลัย

สอนทรงกำไล สอดใส่ซ้ายขวา

เสด็จอย่างข้างซ้าย

ตีค้ำให้ห้าพารา

เสด็จเยื้องข้างขวา ตีค้ำได้ห้าตำลึงทอง

หาไหนให้ได้เสมือนน้อง ทำนองพระเทวดา

รำทำสอนรำ

สอนเอ๋ยสอนรำ

ปลดปลงลงมา

วาดไว้ฝ่ายอก

ยกขึ้นเสมอหน้า

ปลดปลงลงมาได้

สนกรูปวาด

ฉนั้นนี้เสวยนุช

ฉนั้นนี้นงคราญ

ครูให้รำรำเทียมบ่า

ครูข้าให้รำเทียมพก

ให้ยกเป็นแพนๆผาหลา

เรียกช่อระย้าพวงดอกไม้

ครูให้รำรำโคมเวียน

วาดไว้ให้เหมือนรูปเขียน

พระพุทเจ้าห้ามมาร

พระรามจะข้ามสมุทร

สอนเอ้ยสอนรำ

ครูสอนให้รำรำเทียมบ่า

ยกสูงขึ้นเสมอหน้า

เป็นช่อระย้าดอกไม้

สอนรำรำเทียมบ่า

ให้ยกเป็นแพนผาหลา (ผาหลา)

ครูข้าให้รำโคมเวียน

พระรามจะข้ามสมุทร

วาดไว้ให้เหมือนรูปเขียน

พระพุทเจ้าห้ามมาร

รำคล้องหงส์

แฟนโนราตัวจริงคงเคยเห็นหรือเคยได้ยินคำว่า "คล้องหงส์" อันเป็นพิธีกรรมของโนราอีอย่างหนึ่ง แม้ในปัจจุบันพิธีกรรมนี้ก็ยังมีอยู่ไม่ขาดหาย เพียงแต่ว่านานๆ เราจึงจะได้ดูกันสักครั้ง

คล้องหงส์ เป็นการรำโนราลักษณะหนึ่งถือกันว่าเป็นศิลปะชั้นสูงสุดของการรำโนราผู้ที่รำได้ต้องผ่านการฝึกหัดมาอย่างดี และ ผู้ที่เป็นนายโรงได้อย่างสมบูรณ์จะต้องสามารถรำคล้องหงส์ได้ มิเช่นนั้น โนราคนนั้นจะไม่สามารถรำแก้บนหรือออกงานสำคัญๆ ได้ การรำคล้องหงส์มีโอกาสที่ใช้เพียงโอกาสเท่านั้น คือ ใช้ในพิธีครอบเพ็ญผูกผ้าใหญ่ (ครอบมือ) ให้แก่ศิษย์ที่ฝึกวิชาจนชำนาญแล้ว และรำในพิธีแก้บน ซึ่งถือกันว่ารำแก้บนนั้น ถ้าไม่มีการรำคล้องหงส์การแก้บนจะไร้ผล คือแก้บนไม่ขาด

การรำคล้องหงส์แม้จะใช้ผู้แสดงหลายคน แต่ตัวสำคัญมี 2 ตัว คือ "พราณ" ซึ่งเป็นตัวตลกประจำโรงที่สวมหน้ากากพราณแสดง และ "พญาหงส์" คือ ตัวนายโรงหรือหัวหน้าคณะหรือที่เรียกกันว่า โนราซึ่งเป็นผู้ตัวสำคัญที่จะร้องถูกคล้องด้วยบ่วง นอกจากนี้ผู้เฒ่าทุกคนของคณะที่มาร่วมรำในงานพิธีกรรมนั้นๆ จะต้องสมมุติตัวเป็นหงส์บริวารช่วยรำประกอบทั้งคณะ

รูปแบบของการรำคล้องหงส์นั้น จะมีโนราใหญ่นำคนรำทั้งหมดของคณะออกรำพร้อมกัน ตามบทร้องที่เป็นแบบฉบับจบทระถั่ว ก่อนจบทนี้เล็กน้อยตัวพรวนจะค่อยๆ แอบมองเพื่อเลือกคล้องตัวที่ต้องพอจบทดนตรีเปลี่ยนเป็นทำนองพญาหงส์ พรวนก็จะเริ่มนำเอาบ่วงนาคออกมาแล้วเริ่มคล้อง ตัวอื่นๆ จะบินหนี (คือเข้าโรง) ไปหมด คงเหลือไว้แต่ตัวนายโรงซึ่งจะถูกพรวนคล้องได้ เมื่อคล้องได้แล้วพญาหงส์ใช้สติปัญญา จนสามารถดับหลุดจากบ่วงที่พันธนาการอยู่เป็นเสร็จพิธีรำคล้องหงส์ (ในกรณีที่รำแก้บน ถือเคล็ดตรงจุดนี้ว่าแก้บนเสร็จประสงค์หรือแก้บน-ขาด)

สังเกตและพิจารณาจากบทร้องที่ใช้ประกอบและรูปแบบของการแสดง น่าจะเชื่อได้ว่าการรำคล้องหงส์ได้ต้นคิดมาจากเรื่อง มโนชาดก ตอนพรวนบุญเลือกจับนางกินรี (หรือที่หลายๆ คนเรียกว่า นางจันทอน) ของการรำคล้องหงส์ น่าจะใช้เป็นส่วนหนึ่งของการแสดงฝีมือให้ศิษย์ได้ชมเป็นแบบอย่างในวันครบมือ เพื่อให้เห็นศิลปะอันสูงส่งของการรำโนรา เพราะเป็นการรำที่ต้องนำเอาความรู้ความชำนาญทุกลักษณะมาใช้ ผู้รำต้องสอดแทรกอารมณ์และตีทำรำตามบทร้องและเนื้อเรื่องในลีลาต่างๆ ทุกลักษณะมีทั้งทำรำที่อ่อนงาม เร่งเร้า และ ลักษณะอื่นๆ นานาประการ (ว่าเข้านั้น) ในโอกาสเดียวกันนี้ศิษย์ที่ครบมือต้องร่วมรำกับบรรดานักรำรุ่นพี่ๆ ทุกคน ย่อมเป็นโอกาสอันดีที่จะได้สังเกตลีลาการรำของแต่ละคนเพื่อจำหมายไปใช้ประโยชน์ต่อไป และถ้าศิษย์คนใดหวังจะเป็นโนราชั้นนำก็ต้องฝึกรำคล้องหงส์ด้วยตนเองให้ได้ จึงจะเป็นที่ยอมรับของสังคมและสามารถรำในพิธีแก้บนได้

จบครับ สั้นๆแต่ได้ใจความ อย่างไรก็ตาม การรำคล้องหงส์ของคณะโนราแต่ละครูอาจมีส่วนปลีกย่อยต่างกันอย่างออก

รำแทงเข้

เหตุที่มีการรำแทงเข้ได้รำกันต่อๆมาในการรำโนราโรงครู เพราะตามเรื่องในประวัติว่า เมื่อพวกอำมาตย์ของพระยาสาयฟ้าพาดได้ไปพาดตัวนางนวลทองสำลีมาแล้ว เมื่อถึงปากน้ำจะเข้าเมืองมีกระเข้นอนขวางปากน้ำอยู่ เรือเข้าไปไม่ได้จึงได้มีการแทงเข้เสียก่อนเรือจึงจะเข้าไปได้ แต่ตามทีเห็นคือการแสดงเรื่องไกรทอง การแทงเข้เป็นการเล่นโรงครูเพื่อแก้บนเช่นเดียวกันการเล่นเขาเล่นเป็นเรื่องให้พรวนเป็นกระเข้ (การทำรูปกระเข้ทำด้วยขี้กบทำอย่างประณีตบรรจง มีการแทงหยวกกล้วยให้เป็นลวดลายกระหนกงอนสวยงามน่าดู คนแทงหยวกให้สวยงามต้องมีฝีมือเป็นพิเศษ ปัจจุบันหาดูได้ยากมาก และกำลังจะหมดไป) การแทงเข้ มโนราใหญ่หรือนายโรงจะเป็นผู้แทง การรำแทงเข้รำกันนานมาก

รำเชียนพราย

เชียนพราย เป็นการรำประกอบพิธีไสยศาสตร์ของโนราเฉพาะโอกาสที่มีการแข่งขันกับโนราคณะอื่นเท่านั้น เป็นทำนองตัดไม้ข่มนามโนราฝ่ายตรงข้ามและเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับคณะของตนการแข่งขันโนราในสมัยก่อน โนราแต่ละฝ่ายจะพยายามอย่างเต็มที่เพื่อเอาชนะฝ่ายตรงข้ามให้ดีกว่าจะเอาชนะกันด้วยความสามารถในการแสดง แล้วมีทางอื่นที่จะช่วยให้เอาชนะได้ก็จะทำ โดยเฉพาะการใช้ไสยศาสตร์ การรำเชียนพรายก็เป็นส่วนหนึ่งของพิธีไสยศาสตร์ ผู้รำคือหัวหน้าคณะหรือที่เรียกว่า "โนราใหญ่" ขณะรำจะมีหมอลำไสยศาสตร์ที่เรียกว่า "หมอบโรง" ทำพิธีไปพร้อมๆ กัน

เมื่อดนตรีโนราทำเพลงเชิด หมอบโรงถือหมอน้ำมนต์ ไม้หวายเชียนพราย มะนาว 3 ผล และ ใบตองหรือ กระจดาช เดินนำหน้าโนราใหญ่ออกมาถึงกลางโรง หมอนั่งลงบริเวณศาลากลางขระที่ไม้หวายเชียนพรายยอชใบตองหรือกระจดาชมาเขียนชื่อโนราใหญ่ที่เป็นคู่แข่ง ลงยันต์ม้วนให้กลมทักหัวท้าย แล้วใช้ด้ายผูกมัดเหมือนตราสังข์ สมมุติเป็นรูปร่างของตัวโนราคู่แข่งวางรูปนั้นลงบนพื้นโรง ขณะที่หมอลำพิธีอยู่นั้น โนราใหญ่รำทำเพลงโค ซึ่งมีลีลาสง่างามมีอำนาจและเคร่งขรึม รำไปสักครู่หมอลำจะวางไม้หวายเชียนพรายลงกลางโรง โนราใหญ่แอ่นหลังจนศรีษะจรดพื้นเอาปากคาบไม้หวายนั่นได้แล้วก็รำเวียนรูปนั้นไปรอบๆ รำซั่มมือไปยังโนราฝ่ายตรงข้ามเรียกจิตวิญญาณให้มาสิงที่รูป ซึ่รูปแล้วใช้ไม้หวายเชียนรูปนั้น พร้อมกระเท็บเท้า ทำเช่นนี้จนครบ 3 ครั้ง สมมุติว่าโนราฝ่ายตรงข้ามตาย โนราพร้อมลูกคู่ก็ยื่นล้อมรูปที่ถูกเขียนด้วยอาการสำรวม แล้วกล่าวบทอนิจจังเบจๆกันหมอลำจะรับไม้หวายเชียนพรายไว้ โนราใหญ่จะรำเหยียบลูกมะนาวต่อกันไปโดยสมมุติว่ามะนาวเป็นหัวใจของโนราฝ่ายตรงข้ามภาวนาคาธาเรียกวิญญาณ โนราฝ่ายตรงข้ามให้เข้ามาสิงอยู่กับมะนาวนั้น นำมะนาวที่ผลมาหมุนกลางโรงให้โนราใหญ่เหยียบโนราใหญ่จะรำและหาจังหวะเหยียบมะนาวนั้นให้แตก ทำเช่นนี้จนเหยียบมะนาวหมดทั้งการเหยียบต้องระวังมขอื่อว่าถ้าเหยียบพลาดหรือเหยียบไม่แตก การแข่งขันครั้งนั้นจะเอาชนะโนราฝ่ายตรงข้ามได้ยากแต่การเหยียบลูกมะนาวนั้นถ้าบางคณะตนจะเหยียบเพียง ๒ ผล เท่านั้น อีกผลหนึ่งจะขว้างไปยังโนราฝ่ายตรงข้ามก่อนขว้างจะรำซึ่ไปก่อน โนราซึ่ไปทางไหนจะแยกออกเป็นแนวโค้งตลอด ไม่กล้ายืนขวางทางที่โนราซึ่เพราะเกรงจะถูกอาคม เมื่อเหยียบลูกมะนาวเสร็จก็รำไปนั่งพักที่พัก (ที่กลางโรงโนรา ทำด้วยไม้ไผ่)เป็นอันเสร็จพิธีการรำเชียนพรายจากนั้นก็จะเป็นการรำชุดอื่นซึ่งไม่เกี่ยวกับพิธีไสยศาสตร์แต่อย่างใด

สมัยก่อนเมื่อมีการแข่งขันโนราจะต้องรำเชียนพรายเสมอ เพราะเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับโนราในคณะ บางครั้งว่ากันว่าการเล่นพรายมีผลทันตาเห็น เช่น พอเชียนพรายและเหยียบลูกมะนาวเสร็จ โนราฝ่ายตรงข้ามก็มีอันเป็นไปอย่างไรอย่างหนึ่งจนไม่สามารถรำได้หรือรำเชียนพรายจึงเป็นเรื่องที่ขลังและน่ากลัว

อย่างไรก็ตามสมัยหลังๆ ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ได้เสื่อมคลายลง การแข่งขันโนราก็ไม่ถือเป็นเรื่องจริงจังชนิดถึงขั้น "แพ้ไม่ได้" อย่างสมัยก่อน การรำเชียนพรายจึงรำกันน้อยลงเรื่อยๆ ปัจจุบันโนรารุ่นใหม่น้อยคนนักที่จะรำเชียนพรายได้ทั้งๆ ที่การรำชุดนี้งามสง่ามาก

บทกลอนมโนราห์

๑. การภาศครูหรือการไหว้ครูมโนราห์

หลังจากโหมโรง หรือ ลงโรง โดยประโคมเครื่องพอสสมควรแก่เวลาแล้วก็มี การ (ประ) ภาศครู หรือ ไหว้ครูตามแบบฉบับของโนรา โนราทุกโรงก่อนที่จะรำต้องไหว้ครูภาศครูเสียก่อน การไหว้ครูเป็นวัฒนธรรมประจำชาติไทยมา

แล้วแต่สมัยดึกดำบรรพ์ เพราะครูเป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาต่างๆให้ เริ่มแต่ครูต้นคือบิดามารดาจนถึงครูคนสุดท้าย โนราฉบับถือครูมาก ฉะนั้นการเล่นทุกคราวจะขาดการไหว้ครูเสียก่อนไม่ได้

คำกาศครู โดย ขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่ม เทวา)

ตอนที่ ๑

อานเอ ขานให้โนเนโนโน
 ขานมาซ้ำต้อง ทำนองเหมือนวัวชักไถ
 เพลงสำลีส้มโน ฟังไปไม่ลืมน้องหนา
 รวยรวย ยังหอมแต่รสแป้งทา
 หอมรสครูข้า ส่งกลิ่นพ้อมาไรไร
 หอมมาสาแค่ ลูกเหลียวไปแลหอมไกล
 หอมฟุ้งสุราลัย ไคลเข้าในโรงน้องหนา
 ลมใดพัดแล้ว ตั้งเมฆขึ้นมา
 ลมว่าวดาหระ พัดโต้ด้วยลมหลาตัน
 ลูกก็ชักเอาใบแล่น กลางคืนมาเป็นกลางวัน
 ไกลหลังไกลฝั่ง เอาเกาะกะซังมาเป็นเรือน
 เพื่อนบ้านเขานับปี นางทองสำลีนับเดือน
 เอาเกาะกะซังมาเป็นเรือน เป็นแท่นที่นอนน้องหนา

ตอนที่ ๒

ฤกษ์งามยามดีปานี่ชอบยามพระเวลา
 ชอบฤกษ์ร้องเชิฎดาเนินราชครูถ้วนหน้า
 ราชครูของน้องลอยแล้วให้ล่องเข้ามา
 ราชครูของข้ามาแล้วพ่อย่าพันไป
 เชิฎพ่อย่ามานั่งนี้ ลูกหยายถ่ายที่ให้พอนั่งใน
 มาแล้วพ่อย่าพันไปมาอยู่เหนือเกล้าเกศา
 มาอยู่เหนือเกล้าเหนือผมมาช่วยคুমลมนันยา
 กันทั้งลูกลม พรหมโหวดกันทั้งผีโพด มายา
 มากันพรายแกมยาละมบ เขาฝิ่งไว้ริมทาง
 มากันให้ถ้วนให้ถ่มากันลูกนี้ทุกที่ย่าง
 ละมบเขาฝิ่งไว้ริมทางจำไว้แฉะซ่ายแฉะขวา
 สิบสองหัวซ่างสิบสองหัวเชิฎจាំให้พอร้องเรียกหา
 ถ้าพ่อย่ามาลูกยาจะให้เห็นหน้าใคร
 เห็นหน้าแต่ท่านผู้อื่นความชื่นลูกยามาแต่ไหน
 ให้ลูกเหลียวหน้าไปหาใครเหมือนโยราชครูถ้วนหน้า

ลูกไหว้ครูพักอีกทั้งครูสอนไหว้แล้วเอื้อมกลอนต่อมา
 ไหว้ครูสั่งสอนข้าพ้อมาคุ้มหน้าคุ้มหลัง
 มาเถิดพ่อสายสมรมาคุ้มลูกเมื่อนอนเมื่อนั่ง
 มาคุ้มข้างหน้าข้างหลังพ้อมาวังซ้ายวังขวา
 ราชครูของน้องลอยแล้วให้ล่องเข้ามา
 ราชครูของข้าดำเนินเชิญมาให้หมดสิ้น
 ไม่ว่าจะอยู่แค่ หรืออยู่ไกลลูกร้องกาศไปให้ได้ยิน
 ดำเนินเชิญมาให้หมดสิ้นไหลแล้วให้เทกันเข้ามา
 ขุนโหรญาโหรขุนพรานญาพรานโปรดปรานเหนือเกล้าเกศา
 ไหว้พรานเทพเดินดงพระยาพรานคงมาเดินป่า
 พรานบุญปรีक्षाเดินจำนำหน้าราชครู
 แม้นผิดแม้นพลาดตรงข้อไหนชาวไทยเมตตาได้เอ็นดู
 บรรดาราชครูมาอยู่เบื้องซ้ายเบื้องขวา
 ลูกจับเริ่มเดิมมาไหว้ขุนศรัทธาเป็นประธาน
 ไหว้หลวงเสนได้เป็นครูพักเป็นหลักนักเลงแต่โบราณ
 ถัดแต่นั้นทองกันดารไหว้ตาหลวงเสนสองเมือง
 ไหว้ตาหลวงคงคอดมหมอบไหว้ท้าววิจิตรเรื่อง
 โปรดให้รับท้าวเข้าสู่เมืองสื่อเลื่องความรู้ได้เล่าเรียน
 พ้อมาสอนศิษย์ไว้ต่างตัวพ่อไม่คิดกลัวเพราะความเพียร
 สิบนิ้วข้าหรือคือเทียนเสถียรสถิตยอไหว้ไป
 ยอไหว้พระยาโถมน้ำโถมงามพระยาลุยไฟ
 พระยาสายฟ้าฟาดลูกน้อยนั่งร้องกาศไป
 พระยามือเหล็กพระยามือไฟไหว้โยตาหลวงคงค
 ไหว้ลูกของพ่อที่แแทนมาชื่อจันทรกระยาผมหม
 ตาหลวงคงคอดมหมอบหลวงชมตาจิตร
 เมื่อยามเป็นคนพ่อทองหลวงนายแต่ท้าวมาไร้ความคิด
 หลวงชมตาจิตรผิดด้วยสนมกรมชาววัง
 พ่ออาบน้ำทาแป้งดับแดง ไม่ทันได้ผั้นหลัง
 ผิดด้วยสนมกรมชาววังรับสั่งผูกคอกให้ฆ่าเสีย
 พ่อไม่ทันได้สั่งลูกบุญปลุกไม่ทันได้สั่งเมีย
 รับสั่งผูกคอกให้ฆ่าเสียในฝั่งแม่น้ำย่านยาว
 หากพ้อมาตายด้วยเจ็บไข้ลูกรักจักได้ไปถามข่าว
 ในฝั่งแม่น้ำย่านยาวชีวิตพ้อม้วยมรณา
 ถ้าพ้อมาตายข้างฝ่ายบกให้เป็นเหยื่อนกเหยื่อกา
 ถ้าพ้อมาตายฝ่ายเลให้เป็นเหยื่อเข้เห-รา
 พ้อมาตายฝ่ายเหนือให้น้ำเน่าน้ำเหงื่อไหลลงมา

น้ำเน่าลายจันทร์น้ำมันลูกลายแป้งทา
 โดกแข็งโดกขาลูกยาไว้ทำไมกัลดม
 ดวงเนตรพ้อทองผมสอดลูกน้อยไว้ทำไมหลอดอม
 ทำไมกัลดมขมต่างพ้อร้อยซึ้งแก้ว
 โื้อพ้อร้อยซึ้งแก้วสองแถวพ้อร้อยซึ้งอา
 ร้อยซึ้งรักข้าพ้ออย่าตัดตตรักเสียให้ม้วย
 พ้ออย่าตัดลูกเหมือนตัดตาลพ้ออย่ารานหลานเหมือนรานกล้วย
 พ้ออย่าตัดรักเสียให้ม้วย เห็นดูด้วยช่วยรามโนรา

ตอนที่ ๓

ลูกกาศครูเท่านั้นแล้วผ่องแผ้วเป็นเพลงพระคาถา
 ลูกไหว่นางหงส์กรงพาลีไหว่นางธรรณีเมขลา
 ไหว้บริถิว ราชากุมิมาหาลาภหัชชัย
 ลูกจะไหว้แม่โภชวิชาติธรรณีแม่ได้เป็นใหญ่
 ลูกเล่นเต็นรำบรรดาที่ทำบนหัวแม่และขอคำความอำภัย
 หลีกเกล้าเกศาเสียให้ไกล ไหว้ภูมิสถานท่านเจ้าวัด
 เล่นให้สบายให้คลายให้คล่องอย่าให้ข้องอย่าให้ขัด
 ไหว้ภูมิสถานท่านเจ้าวัดผมถัดลงหุมาลงตา
 ไหว้พุทธรูปในกุฎีและวิหารแบ่งองค์ส่งญาณเล็งแลมา
 ลูกเข้ามาเยี่ยมที่ในอารามขอสมายามีความโทษา
 ขึ้นชื่อความเจ็บอย่ามาใกล้ขึ้นชื่อความไข้อย่าให้มีมา
 ทั้งใช้ร้อนใช้ห้าพ้อมาขับไล่เสียให้ไกล
 อย่าโชกโบกโบยพ้อมาคุ้มโภยกันภัย
 กันทั้งเสนียดจ้งไหรอย่าให้มาใกล้ลูกเลยหนา...

ตอนที่ ๔

หัตถ์ทั้งสองประคองตั้งยกขึ้นเหนือเศียรรังดังดอกปทุมมา
 หัตถ์ทั้งสองประคองเศียรนั่งไหว้เวียนแต่ซ้ายย้ายไปหาขวา
 ไหว้มนุंनाถพระศาสดาพุทธังธัมมังสังฆาไหว้อาจารย์
 ไหว้คุณศีลาพระบารมีปาณะนี้นั่งไหว้พระคุณท่าน
 ครูชยัภษปักษายาบาลศตฺรุธมูมารขอให้หลบลลิกหนี
 ไหว้จักรวรรดิฟ้าครอบทุกช่องชั้นชั้นขอบรอบทั้งโลกี
 ไหว้เวสสุวรรณเจ้าบุญชีไหว้สุวรรณมาลีลูกไหว้ฤาษีสม
 พระบวชพระเรียนจำเนียรนาถลูกนั่งไหว้พระบาทองค์พระยายม
 ไหว้ภูมิสถานท่านเจ้ากรมยาขึ้นตั้งบังคมเหนือพระเกศา
 กาศไปเห็นไม่ตริกนี้คำตักตื่นเกินพระเวลา
 กลัวพี่น้องนำป้ามานั่งถ้าเหนื่อยเนื้อจะเหนื่อยใจ

เราจำเรียนมาหมายว่าจะเล่นทำเช่นเอาไว้ใช้จักได้ไหร
 มาเราจะร้องทอ้งพระบทไปออกมาไวเชียวราทำให้ชม.....แม่.....เอ๋ย

๒. กลอนตำนานมโนราห์

ขุนอุปถัมภ์นรากร (พุ่ม เทวา)

นางนวลทองสำลี เป็นบุตรีท้าวพระยา
 นรลักษณ์งามนักหนา จะแจ่มดั่งอัปสร
 เทวาเข้าไปดลจิต ให้เนรมิตเทพสิงห
 รูปร่างอย่างขี้หมอน (กิณร) ร่อนร่างำทำต่างกัน
 แม่ลายพินเพื่อน ตระหนกล้วนแต่เคลือวัลย์
 บทบาทกล่าวพาดพัน ยอมจำแท้แน่หนักหนา
 จำได้สิบสองบท ตามกำหนดในวิญญูณ์
 เมื่อฟื้นตื่นขึ้นมา แจ้งความเล่าเหล่ากำนัล
 แจ้งตามเนื้อความฝัน หน้าที่นั่งของท้าวไท
 วันเมื่อจะเกิดเหตุ ให้อาเพทกำมัจจกไกล
 ให้อยากดอกมาลัย อุบลชาติผลพฤษษา
 เทพบุตรจตุจากสวรรค์ เข้าทรงครรรภ์นางฉายา
 รู้ถึงพระบิดา โกรธโกรธาเป็นพุนไฟ
 ลูกชั่วร้ายทำขายหน้า ใส่แพมาแม่น้ำไหล
 พร้อมลื่นกำนัลใน ลอยแพไปในธารัล
 พระพายก็พัดกล้า เล็กบ้างพันกำลัง
 พัดเข้าเกาะกะซัง นั่งเงื่องงอยู่ในป่า
 ร้อนเร้าไปถึงท้าว โกสีย์เจ้าท่านลงมา
 ชุบเป็นบรรณศาลา นางพระยาอยู่อาศัย
 พร้อมลื่นทั้งโพกหมอน แทนที่นอนนางทราวมวัย
 ด้วยบุญพระหน่อไท อยู่เป็นสุขเปรมปรีดี
 เมื่อครรรลาถ้วนทศมาส ประสูติราชจากนาภี
 อีกองค์เอี่ยมเทียมผู้ชาย เล่นรำได้ด้วยมารดา
 เล่นรำตามภาษา ตามวิชาแม่สอนให้
 เล่นรำพอจำได้ เจ้าเข้าไปเมืองอัยกา
 เล่นรำตามภาษา ท้าวพระยามาหลงไหล
 จินจามพราหม์ข้าหลวง ไททั้งปวงอ่อนน้ำใจ
 จินจามพราหม์เทศไท ย่อมหลงไหลในวิญญูณ์
 ท้าวพระยาสายฟ้าพาด เห็นประหลาดใจนักหนา

ดูนรลักษณ์และพักตรา เหมือนลูกยานวลทองสำลี
 แล้วหามาถามไถ่ เจ้าเล่าความไปถ้วนถี่
 รู้ว่าบุตรแม่ทองสำลี พาตัวไปในพระราชวัง
 แล้วให้รำสนองบาท ไทธิดราชสมจิตหวัง
 สมพระทัยหัตถ์ยัง ทำวอลเนตรเห็นความดี
 และประทานซึ่งเครื่องทรง สำหรับองค์พระภูมิ
 กำไลใส่กรศรี สร้อยทับทรวงแพรภูษา
 แล้วประทานซึ่งเครื่องทรง คล้ายขององค์พระราช
 แล้วจดคำจำนรรจา ให้ชื่อว่า "ขุนศรีศรืธา "

๓. บทร้องประกอบทำรำ

บทร้องที่ใช้ประกอบทำรำของโน้ตเป็นบทที่แต่งขึ้นมาเพื่อขับประกอบทำรำท่าต่าง ๆ เริ่มต้นด้วยการ " ออ " ก่อนขับบท
 ออ.... นั้นเป็นการกล่าวเพื่อให้เครื่องดนตรีหยุด หรือที่โน้ตเรียกว่า " โน้ตเครื่อง " ในการว่า ออ ...นั้นแต่เดิมมีคาถาประกอบ เช่น คาถาว่า
 ออ อา ออ แอ ~~ออ~~ตา อาเอ็นดู...ซึ่งถือกันว่าถ้าคาถาประกอบการขับทำนองผู้ชมติดอกติดใจในเสียงขับบท

บทครูสอน

ครูเอยครูสอน สอนแล้วแม่นาครูสอนเสด็จกรต่อง่า
 ครูสอนให้ผูกผ้า สอนแล้วแม่นาผูกผ้าสอนให้ข้าทรงกำไหล
 สอนให้ครอบเทริดน้อย สอนแล้วแม่นาครอบเทริดน้อยแล้วจับสร้อยพวงมาลัย
 สอนให้ทรงกำไหล สอนแล้วแม่นาทรงกำไหลสอดใส่ซ้ายใส่ขวา
 ครูให้เสด็จเอียงข้างซ้าย ออว่าเสด็จเอียงข้างซ้ายตีค่าได้ห้าพารา
 ครูให้เสด็จเอียงข้างขวา ออว่าเสด็จเอียงข้างขวาตีค่าได้ห้าตำลึงทอง
 ตีนถีบพนัก ถีบแล้วแม่นะพนักส่วนมือชักเอาแสงทอง
 หาไหนจะได้เหมือนน้อง หาไหนแม่นะได้เหมือนน้องทำนองพระเทวดา

บทสอนรำ

สอนเจ้าเอยสอนรำ ครูข้าขวัญเอยให้รำ ครูให้ข้ารำเทียมบ่า
 อ้อแล้วปลดปลงลงมา ครูข้าขวัญเอยให้รำ ครูให้ข้ารำเทียมพก
 วาดไว้ฝายออก ไหยกเจ้าเอยเป็นแพน แพนข้าเอยผาหลา
 ยกขึ้นสูงเสมอหน้า เรียกช่อขวัญเหอระย้า ระย้าพวงดอกไม้
 อ้อแล้วปลดปลงลงมาได้ ครูให้ขวัญเหอข้ารำ ครูให้ข้ารำโคมเวียน
 รำท่ากนกภูวาด วาดไว้เจ้าเอยให้เหมือน วาดไว้ให้เหมือนรูปเขียน
 รำท่ากนกโคมเวียน รำท่าขวัญเหอกะเขียน รำท่ากะเขียนปาดตาล
 ตัวฉนั้นนี้สวยนุช พระพุทธรูปขวัญเหอระเจ้า พระพุทธรูปเจ้าห้ามมาร
 ตัวฉนั้นนี้สงคราญ พระรามขวัญเหอจะข้าม พระรามจะข้ามสมุทร

บทประณม (ปฐม)

ตั้งต้นให้เป็นประณม ตั้งต้นสาวนะเป็นประณม ถัดมาขวัญเอ๋ยพระพรหม พรหมข้าเอ๋ยสี่ห้าวข้าเป็นท่าสอดสร้อย
 ทวนหัวเหน่นี้รำเป็นท่าสอดสร้อยให้ห้อยเป็นพวงมาลา ทำเวโหนโยนข้า อ่อว่าเวโหนโยนข้า แก้วข้าเอ๋ยให้ห้องนอน
 แล้วรำเป็นท่าต่างกัน รำไปเล่าเกิดสาวเหอ นี่รำเป็นท่าต่างกัน แล้วค่อยมาหันเป็นนอนเกิดเจ้างามงามเหอ หันตรา
 หันให้เป็นหมอน ทำมรคาแขกเต้าบินไปเล่าเกิดสาวเหอ นี่มรคาแขกเต้า แก้วข้าเหอบินเข้ารัง รำเป็นท่ากระต่ายชมจันทร์
 รำไปเล่าเกิดสาวเหอ อ่อนี่กระต่ายชมจันทร์ รำท่าพระจันทร์ทรงกลด รำไปเล่าเกิดสาวเหอ นี่ท่าพระจันทร์ทรงกลด
 รำท่าพระรถโยนสาร แก้วข้าเหอมารกลับหลัง รำท่าชูชายนาดกราย มาขนาดกรายเข้าวัง เกิดเจ้างามงามเอ๋ย อ่อนี่
 นาดกรายเข้าวัง แล้วมานั่งหมอบเฝ้า แก้วข้าเหอเจ้านครินทร์ รำท่าซี้หนอนร้อนรำ รำไปเล่าเกิดสาวเหอ นี่ท่าซี้หนอน
 ร้อนรำ รำแล้วเข้ามาเปรียบท่า นี่แหละเข้ามาเปรียบท่า รำท่าพระรามรามมา แก้วข้าเอ๋ยทำน้าวศิลป์ ทำฝูงมัจฉา
 สาคร ค่อยล่องเข้าในวารินเกิดเจ้างามงามเหอ นี่ล่องเข้าในวารินฉันทลงไหลไปสิ้น อ่อว่าหลงไหลไปสิ้น แก้วข้าเอ๋ย
 งามโสภา แล้วรำท่าโตเล่นหาง นี่รำท่าโตเล่นหาง ถัดมาท่ากวางโยนตัว รำไปเล่าเกิดสาวเหอ อ่อนี่ท่ากวางโยนตัว
 อ่อแล้วรำยั่วเอาแป้ง อ่อรำยั่วเอาแป้งแก้วข้าเหอมาผัดหน้า รำท่าหงส์ทองลอยล่อง เกิดเจ้างามงามเหอ ล่องแล้วมัน
 ว่ายน้ำมา รำท่าเหราเล่นน้ำ แก้วข้าเอ๋ยเหอสำราญนัก แล้วรำท่าโตเล่นหาง นี่รำเป็นโตเล่นหาง ถัดมาท่ากวางเดินดง
 เดินไปเล่าเกิดสาวเหอ อ่อนี่ท่ากวางเดินดง รำเป็นท่าพระสุริวงค์ นี่ท่าพระสุริวงค์แก้ว ข้าเอ๋ยผู้ทรงศักดิ์ รำท่าข้างสาร
 หวานหญ้า นี่ท่าข้างสารหวานหญ้า ฉันทดูसान่ารัก ดูสามันน่ารัก แล้วรำท่าพระลักษณะแฝงศร แก้วข้าเอ๋ยจรลี รำ
 ท่าซี้หนอนพื่อนฝูง เกิดเจ้างามงามเอ๋ย นี่ท่าซี้หนอนพื่อนฝูง ถัดมานกยูงพื่อนหาง ทำขัดจางหยางให้นางรำ นี่ขัด
 จางหยางให้นางรำ แก้วข้าเอ๋ยทั้งสองศรี แล้วขัดขึ้นเป็นวง เกิดงามเหอ ขัดแล้วน้องนะเป็นวง มานั่งลงให้ได้ที่ นั่ง
 แล้วน้องนะไต่ที่ ค่อยชักสี่ขอเอ๋ยสามสาย นี่ชักสี่ขอสามสาย แก้วข้าเอ๋ยย้ายเพลงรำ รำท่ากระบี่ตีท่า รำไปเล่าเกิด
 สาวเหอ นี่ท่ากระบี่ตีท่า อ่อจินมาสาวไส้ นี่จินมันมาสาวไส้ รำท่าชะนีรำยไม้ แก้วข้าเอ๋ยคูเฉื่อยฉ่ำ ท่าเมขลาล้อแก้ว
 นี่ท่าเมขลาล้อแก้ว ล้อแล้วมาชักลำน้า นี่ก็ชักลำน้า เป็นเพลงรำแต่ก่อน แก้วข้าเอ๋ยครูสอนมา ว่าแม่เอ๋ยแต่ก่อน
 แก้วข้าเอ๋ยครูสอนมา

บทผันหน้า

นั่งผันหน้าไปอาเนย์ แลเห็นเลสองห้อง
 เป็นตรอกเป็นวาง ภูเขาขวางอยู่ปากช่อง
 เขาเงินเขาทอง สะโง่งอนเข้าหากัน
 เป็นถ้ำเป็นเว้ง อยู่เป็นเชิงเป็นชั้น
 เป็นชุมเป็นชั้น ค่อยถัดกันลงมา
 น้ำใสไหลพุ่ง ไหลมาทบคั่งพุ่งฉา
 หินงอกออกมา กลับเป็นหน้าพระราหู
 เป็นเพิงเว้งว่า ทำเป็นถ้ำเป็นตุ
 ค้างคาวเข้าอยู่ เกี่ยวชะง่อนก้อนผา
 ค้างคาวตัวหนึ่งสองตัว ห้อยหัวลงมา

บทลีโต

สี่เอยสี่โต ทำราโพรพา
 ปากน้ำแก้วป่า มีบรรพตาชายวาริ
 ข้างซ้ายเกาะหล้า ข้างขวาสาเกาะสาหม
 ศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ ย่านวาริอยู่หว่างเขา
 เรือพายเรือแจว ไปตามแถวลำนำ
 ช่องทางหว่างเขา มีลำเนาสายสินธุ์
 ตรงกลางหว่างวาริน มีหินล้อมวง
 เป็นชั้นเป็นช่อง ทำเป็นห้องหินหงส์
 มีทางขึ้นทางลง มาตรงสาคร
 ศิลางอกออกยั่ว กลับเป็นหัวไกรสร

บทชมดอกไม้

น้องนั่งทำดอกไม้ พอทำได้แต่ไม่ดี
 ทำเป็นดอกมาลี แลด้าพี่พุ่มมันยังเล็ก
 ดอกไม้ของเด็กเด็ก มันยังเล็กขึ้นตั้งพุ่ม
 ยังไม่เหมือนดอกมะลิซ้อน แมงมามอนกันอยู่กลุ่ม
 ภูมรินบินมารุม มาดอมภูมราसान่าแล
 พ่อและแม่ที่มาแลตัวฉาน จะทำดอกโพดดอกตาลให้บานแฉ
 ให้บ่าวสาวเข้ามาแล คุณชมแต่ดอกโพตาล
 ดอกไม้ของน้องมันยังสด ชั่งส่งแต่รสหอมหวาน
 ธรรมดาดอกโพตาล แลมักลานในลูกตา
 ตัวน้องทำดอกไม้ ยังขอไม่ได้ก่อนพี่บ่าวนะ

บทเพลงทับเพลงโชน

ใกล้จะรุ่งพระสุริยา ดาดฟ้ามันฤกษ์ วิรุณเบิก รักน้องสว่างไส ใกล้จะรุ่งพระสุริยา แล้วโด้ได้น้องใกล้
 จะรุ่งพระสุริยาดาดฟ้ามันฤกษ์ ฤกษ์ ๆ ๆ นี้วิรุณจะเบิก แล้วค่อยกระจ่าง งามเอยสว่างไส สองตาดูให้ทั่วจบ แล้วผัน
 ไปเห็นนภาลัย ฉันผันไปเข้ามาเย็นพินิจ โนนทศบูรพา ผันไปเห็นเมฆฉาย ใอันนี้เมฆ ใอันนั้นฉาย พระพายพาเลื่อนแล้ว
 นะน้อง นี้แหละพระพายพาดูกลับเคลื่อน นี้ซบซ้อบนชง่อนผา ใอันนี้กลับเคลื่อนซบซ้อบนชง่อนผาใอันนี้เป็นเพิง
 เป็นเว้ง ใอันนี้ว่าเป็นถ้ำน่าลง โนนต้นพฤษษาหมันสูงลิ่ว ออแลเป็นทิวเรียง ต้องพระ พายนี้แหละพระพายฉายพัด
 มาแล้วนะเหวอน้องพระพายพัดแวก แล้วแยกเป็นชั้น ต้นไม้หันผันละเล ออกิ่งมันเวเหวียง จะทำเป็นรูปสิ่งใดก็คอย
 คอ แล้วเข้ามาเคียวพามองทำเมียงยามต้องพระพาย แล้วพัดหายไป กลายเป็นรูปกุมภา เดแต่เป็นรูปกุมภา ปากมันอ้า
 ส่วนเขี้ยวมันขาว ลำตัวมันยาวใหญ่ กลายเป็นรูปวานร ออนี้แหละรูปวานร ออมานั่งหาหา มาเกามาคั่นอยู่บน
 ชง่อนหิน พอหยิบได้เพื่อนก็พา พาแล้วเอามากิน ทำโตดดินกลอกกลับ แล้วจับเอาพระกร กลายเป็นรูปยักษ์ ท้าว
 มารามีฤทธิ นี้แหละท้าวมารามีฤทธิ ถือกระบองป้องปิดยืนอยู่สลอน ว่าเวลาเอยขวัญเอยสมยาม ร้าไปเล่าตะเหว
 น้อง

๔. กำพืดโบราณ

กำพืดเพลงโขนโบราณ

ยามรุ่งพระสุริยา ที่ขอบฟ้ามันฤกษ์ อรุณเบิกยังไม่กระจ่าง สว่างใส สองตาฉานแลทั่วจบ ที่ข้าง
นภาลัย ฉานผันไปยืนพิณิจ ที่ข้างทิศบูรพา ฉานผันไปเห็นเมฆฉาย ที่พระพายพัดเลื่อน ดูกลับเกลื่อน ซับซ้อน อยู่บน
ชะง่อนผา ฉานเห็นเพิงเว้งว่า แคเป็นถ้ำเป็นลา ต้นพฤกษาศานแลละลือ งอกเป็นทิวเรียง ฉานแลพระพายพัดแกวก
แยกออกเป็นชั้นชั้น ต้นมันหันผันละเล่ ส่วนปลายมันเวเหวี่ยง กลายเป็นรูปสิงโต ยังโคกกันเข้ามาเคียง ทั้งมองทั้งเมียง
ต้องพระพายพัดสูญหายไป กลายเป็นรูปกุมภภาพากมันอ้าแล้วหยับเท่า ส่วนตัวมันยาวใหญ่ กลายเป็นรูปกวางทอง
นั่นแหละเที่ยวคะนองไพร เทียวจรโลเลล้มล่า พฤกษากิน แล้วกลายเป็นรูปวานร บทจรผอนผัน นั่งหาเหากากันอยู่บน
ชะง่อนหิน หาได้แล้วชวนกันเด็ด เด็ดเด็ดแล้วพามาดมกลิ่น ทำโดดดินกลอกกลับแล้วหยับพระกร เดี่ยวกลายเป็นรูป
ยักษ์ นนั่นแหละอันมีฤทธิ์ ถือตะบองป้องปิด อยู่สลอน กลายเป็นรูปคชา นนั่นแหละสองงางอน บทจรวงเทียวคว่า
พฤกษากหัก แล้วกลายเป็นรูปนารี นนั่นแหละวิไลลักษณ์ ไ้อกรหนึ่งกวักไ้อกรหนึ่งกุม ดอกปทุมมาลัย แล้วกลายเป็นรูป
ดาบส นั่งกำหนดชกลูกประคำ แล้วนั่งกัมมัญฐาน แล้วกลายเป็นรูปเหมหงส์ วิ่งลงสรงชลธาร เทียงล่องเล่นสำราญ
ข้างในวาริ

กำพืดโนรา

(ได้จากจาก คุณยายพรหม เอียดนุช อายุ ๘๕ ปี ชาว อ.ปากน้ำ จ. นครศรีธรรมราช พ.ศ.๒๕๓๕)

ไ้อระหาซ้าระเห มาเราจะเหเล่นเรื่องบ้ายอ
ฉานพูดไม่ต่อแหล บรรดามาแลทั้งแม่ทั้งพ่อ
ธรรมเนียมคนบ้ายอ เชือกมารัดรัดเข้ากับพุง
กางเกงสอดเอาไว้ใน เอาผ้าไหมพามาให้นุ่ง
เชือกมารัดรัดเข้ากับพุง ส่วนข้างหน้าล้วนแต่ผ้าห้อย
ลูกปัดและกำไล ฉานเรเที่ยวไปหาพามาร้อย
แพรแดงเป็นผ้าห้อย พามาร้อยร้อยสลับกัน
แม่เงินให้แบนแบน พามาแขวนเข้าปลละอัน
ทำให้เป็นช่อชั้น ฉานแลเรียงไปทั้งตัว
พระธรรมทำให้ไม่ชอบ คิดอ่านसानสอบพามาครอบาลหัว
แลเรียงไปทั้งตัว ปีกหางของนางเหมือนอย่างครุฑ
ไม้หนุนเขาไปค่อน สินเป็นท่อนพามาตั้งชุด
ไซรูใส่ลูกอุด พามาตั้งชุดชุดหุ้มหนังควาย
คิดอ่านทำไม้ตี ถ้าทำให้ตีให้ไม่งข้างปลาย
เนื้อเก่าเขาไม่เอาไว้ เอาหนังควายเข้ามาปกปิดรู
ติลงสักเจ็ดแปดคน หน้มนเหลือนหน้มนไม่ยู
ยังคนที่มีควมรู้ เอาหนังค่างเข้ามาหุ้มข้างเดียว
คิดทำตามอำเภอใจ ข้างปลายใหญ่ใหญ่ข้างโคนเรียวเรียว

ขุดเม่นเข้าที่เดียว อย่างง่ายมันดังหลายเสียง
เอาไม้ค้ำตง ไชรุให้ตรงให้รุรายเรียง
อย่างง่ายมันดังหลายเสียง เอาทองแดงเข้ามาแยงรุ
ไบไหนดเข้ามาทำลื่น อมไม่ลื่นมันยังล่ออยู่
ไอนูก็รุไอนี้ก็รุ พิสดูฉานแลล่ำบาก
รุปีก็บุรูปาก คันลมมากค่อน่าฟัง
ปีตั้งอยู่เปล่าเปล่า คันคนไม่เป่าหรือมันไม่ดัง

อ้างอิง :

๑. มโนราห์-วิกิพีเดีย <http://th.wikipedia.org/wiki/>
๒. ฐานข้อมูลตามรอยมโนราห์ <http://lib.kru.ac.th/bsru/48/>